

Előszó

A XIX. század végén a magyar katolicizmus szellemi elitjének körében felélénkült az érdeklődés az egyházi sajtó kérdése iránt, amit cikkek, tanulmányok és polémiák hosszú sora jelez. Az elméleti erőfeszítéseket hamarosan gyakorlati lépések követték, társadalmi szervezetek jöttek létre, amelyek fő célja a katolikus sajtópártolás szervezése és a versenyképes egyházi sajtó megteremtése volt.

A sajtómozgalomnak nem alakult ki centralizált szervezete. A munka egymással laza kapcsolatban álló egyesületekben zajlott, amelyekre az alkalmankénti együttműködés és a részletkérdésekről folytatott éles viták egyaránt jellemzőek voltak. Ennek ellenére már a kortársak is használták a sajtómozgalom kifejezést, ami jelzi, hogy a különböző csoportok ténykedésére egységes jelenséggként tekintettek. A legsikeresebb szervezetek idővel a katolikus közélet alapintézményei közé emelkedtek, és hosszú ideig tevékenyek maradtak. A sajtóhölgyek 1911-ben létrehozott mozgalma például még a második világháború éveiben is működött, az Országos Pázmány Egyesület pedig 1949-ben tartotta utolsó közgyűlését. A tevékenységét 1919 őszén megkezdő Központi Sajtóvállalat 1944 decemberében jelentette meg utoljára lapjait. Újjászervezésére még a koalíciós években, sőt, az 1956-os forradalom napjaiban is történtek kísérletek.¹

A mozgalom történetének megismerése a sajtótörténet és az egyháztörténet szempontjából egyaránt érdekes lehet. A hagyományos sajtótörténet keretein túllépő elemzés általános társadalomtörténeti szempontból is hozhat tanulságokat,² a katolikus egyesületek vizsgálata pedig a katolicizmuskutatók egyik legfontosabb feladatának számít.³ A sajtómozgalom története nem csupán önmagában véve lehet érdekes, hiszen a versenyképes sajtó megteremtésével kapcsolatos törekvések folyamatosan összekap-

¹ A Keresztény magyar olvasótábor! megszólítással kezdődő, a „Központi Sajtóvállalat vezetősége” aláírással ellátott röplap 1956 októberében „rövid időn belülrre” ígérte a vállalat lapjainak kiadását. *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. h. n., é. n. Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. III. köt. 96.

² GYÁNI Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. *Médiakutató*. http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_01_tavas/04_sajtotortenet (2010. 12. 01.)

³ LÖNNE, Karl Egon: Katholizismus-Forschung. *Geschichte und Gesellschaft*. 26. Jg. 2000/1. 144.; GÁRDONYI Máté: Az egyháztörténet 20. századi forrásai. In: *A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis II.)* Szerk. VARGA Szabolcs–VÉRTESI Lázár. Pécs, 2006. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet. 162.

csolódtak a katolikus identitás megerősítésének szándékával. A modernitás viszonyai között a felekezeti öntudat újrafogalmazására törekedő katolikusok kiemelt fontosságot tulajdonítottak a közösség sajtójának, amelynek sikerétől az egyházhoz való kötődés megerősítését és politikai befolyásuk növelését remélték. Ezt jól érzékelteti, hogy a XX. század hajnalán Hornig Károly veszprémi püspök mennyire tudatosan kapcsolta össze az egyetek ügyét és a nyilvánosság előtti szereplés igényét. A katolikus egyesületek szerinte „nemcsak arra valók, hogy a közélet terén felmerült számtalan vallásos, oktatás- és közművelődésügyi, közhasznú emberbaráti s egyébként jótékonyági mozzanatokat katolikus szellemben tárgyalják és fejlesszék s azokra nézve katolikus közvéleményt teremtsenek, hanem arra valók is, hogy gyakorló iskolául szolgáljanak, melyekben megtanuljuk azt, amire a modern állampolgárnak égető szüksége van: az összetartást”.⁴ A sajtómozgalom történetének megismerése ezért a katolikus tanításon alapuló közéleti identitás jobb megértéséhez is hozzájárulhat.

A mozgalom szereplőinek tevékenységét számos tényező befolyásolta, amelyek közül a püspöki kar szándékai, a politikai katolicizmus aktuális helyzete, az állami sajtópolitika, a többi felekezettel való viszony, illetve a sajtópiaci fejlemények voltak a legfontosabbak. Munkámban a sajtómozgalom működését folyamatában vizsgálva tárom fel, figyelemmel követve a fenti tényezők hatásait. Arra keresem a választ, hogy a kor katolikus elitjének gondolkodásában miért kapott olyan kitüntetett szerepet a sajtó, milyen gyakorlati lépéseket tartottak szükségesnek lapjaik felvirágoztatására, és hogy milyen körülmények befolyásolták a különböző személyek és szervezetek teljesítményét.

A mozgalom története természetesen számos ponton összekapcsolódik a katolikus sajtóéval, hiszen a jelentősebb orgánumok kiadói rendszeresen szerveztek kampányokat lapjaik támogatására, a sajtómozgalom vezetői pedig új lapok alapítására is vállalkoztak. A Horthy-korszak legfontosabb katolikus lapkiadója, a Központi Sajtóvállalat (KSV) is ilyen kezdeményezésből fejlődött ki, szervezői nem elsősorban üzleti vállalkozásnak, hanem az eszmetérjesztés eszközének szánták. A KSV létrehozása és működtetése a sajtómozgalom egyik csoportjának a fő célkitűzése volt, ami szükségessé teszi, hogy bemutassam a vállalat történetének főbb eseményeit.

A feldolgozás kezdő időpontja az első jelentősebb szervezet, az Országos Pázmány Egyesület 1896-os megalakulása. Az 1932-es záró évszám kiválasztását elsősorban az indokolta, hogy a sajtómozgalom belső élete az Actio Catholica megalakulásával⁵ ekkor érkezett új szakaszához. A katolikus sajtómozgalom története azonban egészen az 1940-es évek végéig, a közéleti pluralizmus teljes felszámolásáig tovább folytatódott.

⁴ Hornig Károly báró beszéde. *Alkotmány*. 1902. október 16. 5.

⁵ A katolikus egyesületi törekvések összehangolására létrehozott „ernyőszervezet” hazai történetéről ld. GIANONE András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. Bp., 2010. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola.

Munkám alapvetően a kronológiai rendet követi. A bevezető vázolja a téma historiográfiáját, valamint röviden áttekinti a hazai katolicizmus helyzetét a századfordulón. A második rész a katolikus lapkiadás problémáit, a sajtópártoló törekvések jelentkezését és az egyházpolitikai küzdelmek hatásait mutatja be. A következő fejezet három tematikus alegységre osztva tárgyalja a sajtómozgalom három jelentős szervezetének, a Pázmány Egyesületnek, a Katolikus Sajtóegyesületnek és a Sajtóhölgybizottságnak a létrejöttét és működését. A negyedik fejezet azt vizsgálja, hogy az első világháború milyen hatásokkal járt az egyesületek tevékenységére. Az ötödik rész a Központi Sajtóvállalat alapításának előkészítését és végrehajtását követi nyomon 1916-tól 1919 őszéig. A hatodik fejezet a sajtómozgalom és a KSV szerepét vizsgálja a Horthy-korszak első éveiben. A hetedik rész az 1922 és 1932 közötti időszak történetét tárja fel, bemutatva a KSV megmentésére tett intézkedéseket és a szervezett sajtópártolás beillesztését az Actio Catholica kereteibe.

Végezetül szeretném megköszönni Fodor Pálnak, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatójának és Koltay Andrásnak, a Médiatudományi Kutatócsoport vezetőjének a kötet megjelentetéséhez nyújtott segítséget. A könyv doktori disszertációm anyagára épül, amelynek megírása során rengeteg támogatást kaptam. Köszönöm családom türelmét és megértését. Témavezetőmnek, Adriányi Gábornak, továbbá tanárainknak és kollégáimnak – Balogh Margitnak, Bárány Zsófiának, Bognár Szabinának, Cieger Andrásnak, Dobszay Tamásnak, Gianone Andrásnak, Horváth Zsoltnak, Kalmárné Marchut Rékának, Kardos Józsefnek, Mihalik Bélának, Molnár Antalnak, Mózessy Gergelynek és Sipos Balázsnak – köszönöm, hogy ösztönzésükkel és tanácsaikkal segítették munkámat.

Hálával emlékezem elhunyt tanáromra, Gergely Jenőre.

Csákvár, 2013. április

A szerző